

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ УКРАЇНСЬКОГО ДОНБАСУ ПРОТЯГОМ 1920-х – 1930-х рр.

У статті проаналізовано особливості розвитку етнічних громад Донбасу протягом масштабних трансформаційних процесів 1920-х – 1930-х рр. На основі переписів 1926 р. та 1939 р. проаналізовано етноструктуру міст регіону, її трансформацію та вплив на неї міграційних та урбаністичних процесів, охарактеризовано становище найчисельніших етнічних спільнот регіону. На основі цього зроблено спробу проаналізувати основні зміни, що відбулись протягом досліджуваного періоду у міжетнічних відносинах регіону. Встановлено, що на кінець 1930-х років їх контекст та напрямки були кардинальним чином скориговані.

Ключові слова: Донбас, національні меншини, міські етнічні громади.

Із завершенням військово-політичних протистоянь 1917–1921 рр. на Донбас чекали зміни. До влади прийшли радикали – більшовики, які декларували прагнення до загальної і всеохоплюючої руйнації «старого» способу життя та подальшого державного будівництва на комуністичних принципах. Проте нова влада перебувала в складній ситуації. З одного боку, то тут, то там спалахували антибільшовицькі повстання, з іншого – масштабною була руйнація управлінських структур, соціально-економічних та етнокультурних відносин. Радянські керманічі усвідомлювали, що рівень суспільної підтримки був низьким, а ресурси для забезпечення виконання власних планів вже вичерпались. Вони були змушені шукати вихід із цієї ситуації або ж бути усуненими від політичного життя.

Під тиском обставин було прийнято компромісне рішення – частково поступитись ідеологічними переконаннями заради нормалізації загальної ситуації в державі. Цей компроміс був запроваджений в економічній сфері у вигляді непу, а в національно-культурній – у вигляді коренізації. Проте в планах радянського керівництва ці заходи, з огляду на їх компромісний характер, мали бути тимчасовими. При перших же позитивних їх наслідках відразу поставало питання про необхідність їх перегляду або ж фактичного скасування.

В кінці 1920-х років становищу радянської влади вже нічого не загрожувало і вище партійне керівництво в особі Й. Сталіна взяло курс на централізацію влади і на запровадження в життя колективізації, індустріалізації й завершення так званої культурної революції. Всі ці процеси активно впливали на життя пересічних мешканців, етнічних спільнот та суспільства донбаського регіону загалом. Тому на думку автора, цей аспект етнічної історії регіону заслуговує на детальне дослідження.

Радянські чиновники, партійні керманічі та вчені протягом 1920-х – 1930-х років намагались теоретично обґрунтувати доцільність комуністичного шляху розвитку загалом та державної політики в сфері міжетнічних взаємовідносин, зокрема. В їх працях найперше приділялась увага загальним проблемам «національно-культурного будівництва», коренізації, частково становищу національних меншин. Проте основним лейтмотивом була спроба наукового обґрунтування неминучості побудови культурно й етнічно однорідного радянського суспільства з одночасним засудженням прагнення етнічних громад задовольнити власні національні інтереси. Вони вважались такими, що суперечать партійному курсу та історичному розвитку. Яскравим прикладом цього можуть слугувати праці А. Глинського¹, М. Демченка², Е. Кантора³ та ін. З другої половини 30-х рр. в СРСР дослідження проблем розвитку етнічних спільнот втрачає свою ідеологічну актуальність і центр таких дослідження переміщується за кордон. Іноземні дослідники перебували переважно на антирадянських позиціях, а їх праці, зазвичай, мали тенденційний характер.

Із здобуттям Україною незалежності зазначена проблематика знову набула своєї актуальності. В цей час побачили світ праці О. Кокорської⁴, О. Обидьонової⁵, О. Сучкової⁶, Н. Малярчук⁷, Л. Гуцало⁸, Г. Єфіменко і Л. Якубової⁹, С. Кульчицького¹⁰ та ін. Вітчизняні дослідники проаналізували вплив політики радянської влади на становище місцевих етнічних спільнот та на особливості взаємовідносин між ними протягом міжвоєнного періоду. Водночас розвиток саме

міських етнічних спільнот регіону розглядався лише епізодично, що й зумовило вибір теми для даної статті.

Метою статті є аналіз регіональних особливостей розвитку взаємовідносин між етнічними громадами Донбасу протягом 1920-х – 1930-х рр.

На початку 1920-х років на теренах Донбасу продовжували існувати моноетнічні села українців, росіян, німців, греків, болгар тощо, взаємозв'язки між якими переважно обумовлювались лише господарськими потребами. Громади етнічних меншин й надалі продовжували виконувати етнозберігаючу функцію. Поряд з цим у середовищі єврейської та маріупольської грецької спільнот вже були помітними ознаки сегментованості: частина громади виступала за асиміляцію російською культурою, частина – прагнула етнокультурної консервації, а решта – шукала нових шляхів етнокультурного відтворення громади під гаслами демократизації та емансипації. Підхопивши ідеї, які генерувала остання група політично свідомої національної еліти, більшовики розпочали тотальний наступ на традиційну етнічну громаду, що була осередком збереження національної специфіки¹¹.

У середовищі місцевих етнічних громад традиційний світогляд продовжував обумовлювати основні принципи організації життя на особистісному, родинному та громадському рівнях. Водночас виникла тенденція до поширення міжкультурних взаємовпливів. Цьому опиралась найбільш консервативна та традиційно налаштована частина етнічних громад – духівництво. Воно зазвичай відстоювало позицію етнозбереження, вірності традиціям та протидії асиміляційним впливам, що було не сумісним із радянською антирелігійною політикою та запровадженням світської освіти замість релігійної. Тому «клерикали» поряд із «куркулями» стали першими жертвами більшовицької пропаганди та каральних органів¹². До того ж, внаслідок запровадження класової боротьби радянська влада зруйнувала фінансово-господарську основу існування замкнених етнічних громад, репресувала й до того не чисельну національну інтелігенцію. Фактично етнічні громади втратили власну національну еліту, зокрема, меценатів та громадських діячів. Тому їхнє політичне, суспільне та культурно-освітнє життя опинилось в стані стагнації. Такий розвиток подій був сприятливим для виконання радянською владою основоположного завдання – залучення нацменшин до соціалістичного будівництва, радянського управління та промислового виробництва. Проте попри втілення основних заходів у цій сфері, збільшення кількості робітників в середовищі нацменшин відбувалось повільно. Складні умови праці та життя стримували цей процес. Більшість робітників залишалися сезонними працівниками і не розривали зв'язку із селом.

В міру стабілізації економіки та перших проявів економічного зростання, активізувалися міграційні та урбаністичні процеси. В порівнянні із іншими українськими регіонами, вони тут мали одні з найвищих показників [Таблиця № 1]. Відповідно до матеріалів перепису 1897 р., в містах регіону проживало близько 354, 1 тис. осіб., а вже в 1926 р. – 852, 5 тис. осіб. Зростання складо 240, 8 %, в цей же час показники по УСРР загалом були значно скромнішими і становили у 1897 р. 3 423,4 тис. осіб, а у 1926 році – 5 173,1 тис. осіб (тобто, зростання становило 151,1%)¹³. Помітною є відмінність в показниках чисельності міського населення регіону за 1926 рік, що були наведені А. Хоменком (852, 5 тис. осіб) та в офіційних матеріалах перепису (960 395 осіб). Пояснення цьому дав сам А. Хоменко, зауваживши, що використовував не повні дані¹⁴. Все ж, за офіційними даними перепису 1926 року найчисельнішими етнічними спільнотами в містах регіону були росіяни (460 319 осіб), українці (389 231), та євреї (48 733), що разом склали 93,5%. На решту етносів припадало 6,5% [Таблиця № 1].

Таблиця №1

Етнічний склад міського населення Донбасу у 1926 році¹⁵

Етноси	1926 р.	
	абс.	%
Росіяни	460 319	47,93
Українці	389 231	40,53
Євреї	48 733	5,07
Білоруси	12 605	1,31

Татари	11 230	1,17
Поляки	8 565	0,90
Німці	7 617	0,79
Греки	7 407	0,77
Інші	14 688	1,53
Разом	960 395	100,00

Особливістю Донбасу на початку 20-х рр. було значне представництво росіян у лавах КП(б)У, чиновників та керівництва усіх рівнів. Крім цього, росіяни кількісно переважали по двох соціальних категоріях: робітників та безробітних. Росіяни складали більшість у спілках текстильників, гірників, металургів, будівельників, медсанпрацівників та працівників нарзв'язку. З часом ситуація почала змінюватись. Внаслідок кадрової політики, спрямованої на українізацію партійного і господарського апаратів, а також міграції у міста та подальшій пролетаризації українців, вже на початку 30-х рр. їхнє представництво у багатьох сферах почало зростати. Проте росіяни все ще продовжували переважати серед керівних кадрів промислових підприємств¹⁶.

Протягом досліджуваного періоду серед міського населення регіону найвищий показник політичної активності демонструвало єврейство. Частка євреїв, поляків, греків та німців була значною серед членів профспілок, особливо невиробничих. Однак, деяка радянська активність міської частини населення етнічних меншин внаслідок її відносної нечисленності якісного впливу на загальну картину не справляла¹⁷.

Протягом 1920-х років серед німців, болгар, чехів та греків частка робітників у соціальній структурі їх громад була практично відсутньою, а поляків – незначною. Також характерними були прояви національної єдності в середовищі поляків, німців та болгар¹⁸. Поряд з цим в громадах німців, поляків та чехів надзвичайно вагомим був вплив клерикальних кіл, чого не фіксувалось в громадах українців. На загал освіченішим було польське та німецьке духовенство. Воно користувалось серед віруючих більшою довірою та авторитетом ніж православне, а «секстанський рух», що був визнаний радянською владою ворожим, став найбільш популярним у середовищі німців¹⁹. Поряд з цим, за словами А. Глинського, духовенство намагалось поширити вплив саме на жінок, оскільки у них сформувався значно більшою мірою консервативніший світогляд, ніж у чоловіків та молодшого покоління²⁰. Це суперечило відведеній новою владою ролі жіноцтва у майбутньому суспільстві, тому сприяло поглибленню конфліктогенності взаємовідносин етнічних спільнот та влади.

В часи непу становище пересічного єврейства стало критичним. До того ж, радянське керівництво запровадило радикальну соціальну політику із непідсильним податковим тиском. Тим часом, євреї продовжували виконувати роль торговельних посередників між містом й селом, між промисловістю і сільським господарством. Проте серед них значною була і частка «декласованої бідноти», позбавленої виборчих прав через, те що раніше займалась торгівлею²¹. Природньо, що така ситуація стала підґрунтям опозиційності значного числа євреїв до радянської влади й сприяла зростанню сіоністського підпілля. Політичні настрої єврейства обумовлювалися національною ізоляваністю, залежністю у фінансах та в матеріальній допомозі від Джойнт, ЄКО та інших організацій. Внаслідок цього, сіоністські партії та організації протягом передвиборчої кампанії 1924/25 року згуртовано виступили під гаслом «Ради без комуністів». Все це спонукало ЦК КП(б)У звернути увагу на єврейську проблему в УСРР²². Чиновниками та науковцями почали розроблятися та запроваджуватись в життя різного роду заходи по усуненню цієї проблеми. Найчисельніші єврейські громади в цей час мешкали в Сталіно, Артемівську, Маріуполі та Луганську²³.

А. Глинський доповідаючи на третьому засіданні Другої всеукраїнської наради по роботі серед нацменшин 28 листопада 1930 року, серед іншого зазначав, що русифікована частина єврейської інтелігенції виступала проти нововведень радянської влади в соціально-економічному та культурному житті громад. Вона виступала проти створення «пролетарської культури» на єврейській мові, проти переселення євреїв «на землю» та іншого²⁴. Тому відбувалась масова культурна асиміляція євреїв. Єврейська культура дедалі більше набувала проросійської орієнтації, що супроводжувалось витісненням ідишу російською мовою. В 1926 році 48% євреїв Донбасу своєю рідною мовою вважали ідиш, а 51% – російську. В 1939 році єврейську своєю

рідною мовою вважало лише 25% місцевих євреїв²⁵. Тож асиміляційні впливи були об'єктивним фактором руйнації етнічної цілісності цієї громади.

Активне залучення до сільськогосподарського та промислового виробництва, вагоме представництво у партійному і господарському радянському апараті та бурхлива економічна діяльність євреїв в роки нової економічної політики спровокували наприкінці 1920-х років різке зростання антисемітських настроїв в суспільстві. Найширшого розгулу вони набули у 1928 році. З огляду на це протягом 1927–1931 років радянська влада проводила значну роз'яснювальну роботу по боротьбі з антисемітизмом, який розглядався як «пережиток буржуазного минулого». Проте під час Голодомору 1932–1933 років антисемітські настрої населення знову посилились. Критикуючи партію за голод, робітники звинувачували євреїв у тому, що вони «займають відповідальні посади і особливо міцно засіли в ДПУ». Вже на середину 1930-х років частота спалахів цього явища почала знижуватись і кампанія боротьби з антисемітизмом припинилась.

Досить чисельною в містах регіону була громада білорусів. В 1926 році чисельність міської громади білорусів регіону становила 12 605 осіб, що складало 1,31% в загальному складі міського населення Донбасу [Таблиця № 2]. На загал вони були нащадками переселенців, які почали оселятись тут починаючи з XVIII ст. На початку 1920-х років в їхньому середовищі були поширеними асиміляційні впливи та тісні міжетнічні відносини із росіянами та українцями. Тому в політичному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті регіону вони були мало помітними²⁶.

Відповідно до матеріалів перепису 1926 року в містах регіону громада поляків нараховувала 8 565 осіб, а німців – 7 617, що відповідно складало 0,90% та 0,79% міського населення регіону [Таблиця № 2]. На момент приходу до влади більшовиків німецька громада перебувала у значно сприятливіших умовах, ніж решта етнічних складових республіки, проте вже через кілька років її становище надзвичайно ускладнилось. Цьому сприяли нововведення влади, внаслідок яких німці (переважно селяни) втратили значну частину земельних володінь. Вони не лише не відчували державної підтримки у відбудові господарств, але зазвичай були об'єктами різного роду утисків та зловживань з її боку. Це об'єктивно сприяло зростанню в їх середовищі опозиційних настроїв²⁷.

Лідери спільнот німців та поляків займали досить активну громадську позицію та пильно слідкували за розвитком етнонаціональної політики більшовиків. Проте радянська влада всіляко утискала і скорочувала поле діяльності громадських організацій нацменшин, їх клерикальних кіл та уцілілих решток національної інтелігенції. Вже на кінець 20-х років менонітська та інші етнічні спільноти виявилася дезорганізованими перед обличчям масованого натиску більшовизму, що спровокувало активізацію еміграційних рухів. Протягом лише 1924 року з країни виїхало близько 1/7 менонітів, та значна частина євреїв та греків. Лише штучне стримування зашкодило їх масовій еміграції²⁸. Проблем додавало також загострення радянсько-польських та радянсько-німецьких відносин. В 1934 р. було викрито «фашистські осередки» в багатьох німецьких поселеннях Донбасу. Їх звинуватили у проведенні «контрреволюційної агітації, спрямованої на знищення колгоспної системи і підриг органів радянської влади»²⁹.

Спільнота греків у цей час була розділена межею Сталінського та Маріупольського округів. Її чисельність становила близько 100 000 осіб. Переважна більшість з них були селянами. В межах Маріуполя проживало лише 4 000 греків. В рамках підготовки утворення грецьких національних адміністративно-територіальних одиниць розпочалось обстеження грецьких поселень у вересні–жовтні 1925 р. Греки, незважаючи на відносно задовільний економічний стан їх громад та на прошарок місцевої інтелігенції, на загал демонстрували низький рівень етнокультурного розвитку, що негативно впливало на їх участь (особливо жінок) у суспільному та державному житті. Вони вважали російську мову прогресивнішою в порівнянні із національною. Греки зберігали свій традиційний побут та звичаї. На ґрунті виявлення «земельних надлишків» у них виникали складні суперечки з оточуючим їх населенням³⁰.

Татарське населення працювало на копальнях та промислових підприємствах регіону. Внаслідок економічної кризи та безробіття на початку 20-х років вони перебували в нужденному становищі. Проживаючи в невеликих робітничих селищах і пролетарських районах міст, татари зберігали замкнений спосіб життя через мовні, культурні та конфесійні відмінності. На початок 20-х років вони практично були неписьменними і не спілкувалися з іншомовним населенням. Міжнародні шлюби в цій спільноті були рідкісним явищем, тому вона була практично неінтегрована в суспільно-політичне життя регіону³¹. У 1926 році міська спільнота татар Донбасу нараховувала 11 230 осіб, що складало 1,17 % міського населення регіону [Таблиця №2].

Відхід від непу та коренізації, брутальне запровадження в життя основних ідей «Великого стрибка» у формі індустріалізації та колективізації кардинальним чином змінило як підвалини,

так і контекст та напрямки не лише соціально-економічного, культурно-освітнього, а й етнологічного розвитку регіону. Швидко зросла чисельність його міського населення. В умовах місцевого поліетнічного середовища новоприбулим мешканцям зберігати етнічну замкненість, дотримуватись традиційного способу життя стало практично неможливо³².

Протягом наступних років тенденція до зростання кількості мешканців міст регіону, не лише продовжилась, але й посилилась. Відповідно до матеріалів перепису 1939 року чисельність міського населення регіону зросла до 3 630 824 осіб, зростання в порівнянні із показниками 1926 року (960 395) становить 378%. Проаналізувавши таблицю № 2, можна зробити висновок, що лівова частка цього зростання належить саме українському компоненту. Станом на 1939 рік найчисельнішими були українці (2 033 931), росіяни (1 349 688) та євреї (83 209). Частка цих етносів разом дорівнювала 95,5%, а інших – 4,5% у загальній чисельності міського населення регіону [Таблиця №2].

Таблиця № 2

Етнічний склад міського населення Донбасу у 1939 році³³

Етноси	1939 р.	
	абс.	%
Росіяни	1 349 688	37,17
Українці	2 033 931	56,02
Євреї	83 209	2,29
Білоруси	35 969	0,99
Татари	22 429	0,62
Поляки	10 673	0,29
Німці	22 472	0,62
Греки	39 071	1,08
Інші	33 382	0,92
Разом	3 630 824	100,0

Поступово звичним явищем ставали змішані шлюби. Пріоритет у визначенні етнічної приналежності наступного покоління у змішаних шлюбах, де один із батьків був російського походження, надавався переважно російській. Найчастіше такі випадки траплялись у єврейсько-російських змішаних шлюбах, наслідком чого став високий рівень асиміляції місцевих євреїв. Цю ситуацію можна трактувати, як один із способів пристосування до нових умов життя, коли в середині 1930-х років асиміляція та русифікація стали основними методами національної політики більшовицького режиму. Поряд з цим відбувалось активне залучення жінок до виробничих процесів, культивування в суспільстві жіночого образу, як рівноправного та рівноцінного чоловічому, а стандартизація освітньо-виховних процесів та «радянська соціалізація» наступних поколінь на засадах інтернаціональності, єдності радянського народу, атеїстичності, нової обрядовості та ін., руйнувала освітньо-культурні підвалини відтворення етнічної різноманітності мешканців регіону³⁴.

На початку 30-х років більшовицький уряд уміло призупинив зростання національних рухів, а з 1932 року – практично заборонив культурні контакти етнічних меншин з країнами виходу. Будь-який супротив такому розвитку подій долався масовими репресіями, що стали вирішальним фактором політичної деморалізації етнічних меншин. Відтепер в повсякденному житті регіону різноманітність етнічного складу населення ставала дедалі менше помітною³⁵.

Радянська Донбасу кардинальним чином змінила контекст та напрямки подальшого розвитку не лише політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх, а й етнологічних процесів у регіоні. Звичний для місцевих етнічних спільнот спосіб життя зазнавав докорінних змін. Задля цього на початку 1920-х років владою здійснювались переважно підготовчі, а в кінці 1920-х – на початку 1930-х років – найвагомші заходи. Саме індустріалізація та колективізація

посилили перебіг місцевих міграційних, урбанізаційних та асиміляційних процесів, що сприяло трансформації міської етноструктури та міжетнічних взаємовідносин.

Етнічні спільноти намагалися пристосуватися до нових умов життя. Вони зазнавали впливу русифікації та асиміляції, що були основними методами радянської національно-культурної політики. Спочатку вони намагались відстоювати власні етнічні та культурні інтереси, однак будь-який супротив урядовій політиці з часом був подоланий. Це стало вирішальним фактором політичної деморалізації етнічних меншин. Таким чином, зростання національних рухів на початку 30-х років було зупинене і в повсякденному житті регіону різноманітність етнічного складу населення ставала дедалі менш помітною. Радянськими чиновниками робилось все можливе, аби етнічні спільноти пройшовши ефемерну стадію «злиття», об'єдналися в рамках нового наднаціонального суспільства – «радянського народу».

¹ Глинский А. Б. Национальные меньшинства на Украине. – Харків, 1931. – 78 с.

² Демченко М. Національне питання та пролетаріят. – Харків-Київ, 1930. – 108 с.

³ Кантор Е. Д. Кому нужна национальная рознь. – М., 1923. – 53 с.

⁴ Кокорська О. І. Соціальний розвиток міст Донбасу (друга половина 20-х – 30-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1995. – 21 с.

⁵ Обидьонова О. В. Національні меншини Донбасу в 20–30-ті роки ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000. – 21 с.

⁶ Сучкова О. Ю. Євреї в Донбасі (20–30-ті роки. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2005. – 21 с.

⁷ Малярчук Н. Г. Росіяни в Донбасі (20–30 рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2006. – 21 с.

⁸ Гуцало Л. В. Національні меншини України в політиці коренізації 20–30-х років ХХ століття. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Збірник. – К., 2006. – С. 110–124.

⁹ Єфіменко Г., Якубова Л. Національні відносини в радянській Україні (1923–1938) // Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К., 2012. – С. 196–263.

¹⁰ Кульчицький С. В., Якубова Л. Д. Донеччина і Луганщина у ХVІІ–ХХІ ст.ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. – К., 2015. – 813 с.

¹¹ Якубова Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу – К., 2011. – С. 82.

¹² Там само. – С. 83;

¹³ Хоменко А. Населення України 1897–1927 рр. Популярна розвідка за попередніми підсумками перепису населення 17.12.1926 р. – Харків, 1927. – С. 28.

¹⁴ Там само. – С. 23–25;

¹⁵ Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. XIII: Украинская Социалистическая Советская Республика. Степной район. Днепропетровский подрайон. Горнопромышленный подрайон. – М., 1929. – С. 336–353.

¹⁶ Малярчук Н. Г. Росіяни в Донбасі (20–30 рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2006. – С. 11.

¹⁷ Єфіменко Г., Якубова Л. Національні відносини в радянській Україні (1923–1938) // Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К., 2012. – С. 244.

¹⁸ Второе Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств, 27–30 ноября 1930 г.: Стеногр. отчет и постановления. – М.; Х.; Минск, 1931. – С. 46–47.

¹⁹ Там само. – С. 45.

²⁰ Глинский А. Б. Национальные меньшинства на Украине. – Харків, 1931. – С. 24.

²¹ Там само.

²² Якубова Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу. – К., 2011. – С. 55–58.

²³ Сучкова О. Ю. Євреї в Донбасі (20–30-ті роки. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2005. – С. 12–13.

- ²⁴ Второе Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств, 27–30 ноября 1930 г.: Стеногр. отчет и постановления. – М.; Х.; Минск, 1931. – С. 43.
- ²⁵ Сучкова О. Ю. Євреї в Донбасі (20–30-ті роки. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2005. – С. 13.
- ²⁶ Єфіменко Г., Якубова Л. Національні відносини в радянській Україні (1923–1938) // Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К., 2012. – С. 239.
- ²⁷ Там само. – С. 236–237.
- ²⁸ Там само. – С. 237–238.
- ²⁹ Куромія Г. Свобода та терор у Донбасі: Україно-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. пер. з англ. / Г. Куромія; Г. Кьорян, В. Агеєв; (ред. пер.). – К., 2002. – С. 256.
- ³⁰ Гуцало Л. В. Національні меншини України в політиці коренізації 20–30-х років ХХ століття // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Збірник – К., 2006. – С. 72–74.
- ³¹ Єфіменко Г., Якубова Л. Національні відносини в радянській Україні (1923–1938) // Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К., 2012. – С. 240.
- ³² Якубова Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу. – К., 2011. – С. 170.
- ³³ Всесоюзная перепись населения 1939 года: Основные итоги / Под ред. Ю. А. Полякова – М., 1992. – С. 68–70.
- ³⁴ Кульчицький С. В., Якубова Л. Д. Донецщина і Луганщина у ХVІІ–ХХІ ст.ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. – К., 2015. – С. 445.
- ³⁵ Якубова Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу. – К., 2011. – С. 112; Єфіменко Г., Якубова Л. Національні відносини в радянській Україні (1923–1938) // Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К., 2012. – С. 263.

В статтє проанализированы особенности развития этнических общин Донбасса в течении масштабных трансформационных процессов 1920-х–1930-х гг. На основе переписей 1926 и 1939 годов, проанализирована этноструктура городов региона, её трансформация и влияние на неё миграционных и урбанистических процессов. Охарактеризовано положение наиболее весомых этнических сообществ в городах региона. На основе этого предпринята попытка проанализировать основные изменения, произошедшие в течение исследуемого периода в межэтнических отношениях региона и было установлено, что к концу 1930-х годов их контекст и направления были кардинальным образом скорректированы.

Ключевые слова: Донбасс, национальные меньшинства, городские этнические общины.

In the article features of development of Ukrainian Donbass ethnic communities during large-scale transformation processes of the 1920s–1930s are analyzed. On basis of the censuses of 1926 and 1939 the ethnic structure of the Donbass cities, its transformation and the influence on it of migration and urban processes were analyzed. Also were described the most numerous local ethnic communities, and made an attempt to analyze the main changes that took place during the investigated period in the interethnic relations of this region. Author made conclusion that at the end of the 1930s their context and directions were radically corrected.

Keywords: Donbas, national minorities, urban ethnic communities.